Overpeinzingen

Zadie
Smith

Overpeinzingen

Zes essays

Vertaald door Gerda Baardman, Nico Groen,
Paul van der Lecq en Tjadine Stheeman

2020 Prometheus Amsterdam

Oorspronkelijke titel *Intimations*
© 2020 Zadie Smith
© 2020 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Gerda Baardman, Nico Groen, Paul van der Lecq en Tjadine Stheeman
Omslagontwerp DPS Design & Prepress Studio naar een ontwerp van Jon Gray/Penguin Random House UK
Foto auteur Dominique Nabokov
Zetwerk Mat-Zet bv, Huizen
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4693 1

Voor Jackie en Jay

Het is zonneklaar dat geen andere rol in het leven zo geschikt is voor het beoefenen van de wijsbegeerte als die waarin je je thans bevindt.

– MA CUS AURELIUS

Mijn vocabulaire voldoet voor het maken van notities en het bijhouden van een dagboek maar is volkomen onbruikbaar voor een werkzaam moreel leven.

– GR CE PALEY

De auteur schenkt haar royalty's aan het goede doel:
The Equal Justice Initiative
The COVID-19 Emergency Relief Fund
for New York

Woord vooraf

Over het jaar 2020 zullen veel boeken geschreven worden: historische, analytische en politieke werken evenals diepgaande ervaringsverhalen. Deze bundel is geen van voornoemde: het jaar is nog niet eens halverwege. Wat ik heb geprobeerd – in de stukjes en beetjes tijd waarin het jaar voorzag – is orde aan te brengen in de wirwar van gevoelens en gedachten die bij me opkwamen door alle gebeurtenissen van de afgelopen maanden. Het zijn bovenal persoonlijke essays: bescheiden per definitie, bondig uit noodzaak.

Toen de crisis net was uitgebroken, nam ik Marcus Aurelius ter hand en voor het eerst van mijn leven las ik zijn *Overpeinzingen* niet als academische leerstof noch ter verstrooiing, maar als handleiding, op dezelfde manier waarop ik de handleiding bij een bouwpakket voor een tafel lees: ik had behoefte aan prakti-

sche hulp. (Dat Aurelius vooral geestelijke hulp biedt, maakt die in mijn ogen niet minder praktisch.) Sindsdien stapelt de ene crisis zich op de andere, maar ik ben er geen stoïcijn van geworden, net zomin ik dat was toen ik dat eeuwenoude boek opensloeg. Ik heb wel twee uiterst waardevolle inzichten opgedaan: praten tegen jezelf kan nuttig zijn en schrijven is een manier om gehoord te worden.

Londen, 31 mei 2020

1
Pioenrozen

Kort voor mijn vertrek uit New York belandde ik ineens in een onverwachte situatie: ik klampte me vast aan het hek rond Jefferson Market Garden en keek door de spijlen naar binnen. Even daarvoor was ik zoals gebruikelijk druk in de weer geweest en ik was vast van plan optimaal gebruik te maken van de twee minuten die ik had uitgespaard. Ik deelde mijn dagen destijds op in gelijke blokken van precies vijfenveertig dicht opeengepakte minuten, als een kind dat een zandkasteel bouwt. Twee minuten 'vrije tijd' betekende een macchiato. (In een perfecte wereld waarin ik met mijn pasje kon betalen en niemand iets tegen me zei.) Met het scherpe uiteinde van mijn schep hield ik afstand tot praatgrage barista's, al te vriendelijke moeders, behoeftige studenten, nieuwsgierige lezers… Iedereen die ik als een bedreiging zag voor

het schema. O, wat had ik me goed ingedekt. Maar deze aanval kwam uit onverwachte hoek… die van de horticultuur. Tulpen. Ontluikend in een kleine stadstuin, op een driehoekig lapje grond waar drie straten elkaar kruisen. De bloemen waren niet heel verfijnd – en kind zou ze kunnen tekenen – en bontgekleurd: roze met feloranje tinten. Zelfs toen ik door het hek tuurde had ik al liever dat het pioenrozen waren geweest.

Ik ben geboren en getogen in de grote stad en was me er niet van bewust een uitgesproken belangstelling te hebben voor bloemen, of in elk geval niet zodanig dat ik er mijn koffie voor zou opgeven. Maar mijn vingers kromden zich om die gietijzeren spijlen. Ik liet niet los. En ik was ook niet de enige. Ik zag twee andere vrouwen van ongeveer mijn leeftijd aan weerszijden van het parkje door het hek naar binnen turen. De dag was koud, helder, blauw. Geen wolkje aan de lucht tussen One World Trade Centre en het oude zevencijferige telefoonnummer op de gevel van apotheek Bigelow. We moesten alle drie elders zijn. Maar een machtig instinct had ons hierheen gedreven en de haviksogen waarmee we naar die tulpen loerden deden me denken aan Nabokov, de manier waarop hij de zogenaamde ontstaansgeschiedenis van *Lolita* had omschreven: 'Voor zover ik me herinner, werd de eer-

ste vonk van inspiratie gewekt door een krantenartikel over een wetenschapper die het na maandenlange inspanningen was gelukt een aap in het Jardin des Plantes zover te krijgen dat hij de eerste houtskooltekening maakte die ooit door een dier was vervaardigd, met daarop de tralies van de kooi waarin het arme dier zat opgesloten.' Dat heb ik altijd een fascinerend citaat gevonden – zonder er trouwens een woord van te geloven. (Ik twijfel er niet aan dat *Lolita* een bron van inspiratie had en aapachtigen speelden daar geen enkele rol bij.) De wetenschapper biedt zijn aap een stukje houtskool aan in de verwachting of de hoop tot een grensoverschrijdende ontdekking te komen, maar die ontdekking blijkt een toevalstreffer, een samenloop van omstandigheden – van dingen die nu eenmaal gebeuren. De aap zit gevangen in de kooi van zijn eigen natuur, zijn instincten en zijn omstandigheden. (Welke van deze drie factoren het belangrijkst is mogen zoölogen met elkaar uitvechten.) Zo werkt dat. Ik had geen freudiaan nodig om me te vertellen dat drie oudere vrouwen aan de vooravond van de menopauze zich aangetrokken voelden tot een opzichtig symbool van vruchtbaarheid en verjonging, midden in een steriele betonnen metropool… en inderdaad, toen wij drieën elkaar in de gaten kregen, wisselden we een paar beschaamde glimlachjes

uit. Toch was mijn schaamte minder groot dan vroeger, in de tijd dat ik voor het eerst *Lolita* las, als jonge vrouw. Dat was een periode waarin ik me gevangen voelde in de kooi van mijn geslacht. En dat bedoel ik niet in fysieke zin: met mijn lichaam was ik best tevreden. Wat mij ontevreden stemde was wat het voor mij te betekenen had: dat ik gebonden was aan mijn 'natuur', aan mijn lichamelijke identiteit – dat hele mensaapachtige domein van de instincten – en veel ingrijpender dan het bijvoorbeeld voor mijn broers was. Ik had mijn 'cyclus'. Zij hadden dat niet. Ik moest mijn 'biologische klok' in de gaten houden. Zij hoefden dat niet. Er lagen kant-en-klare woorden op de loer, speciaal voor mijn eventuele toekomstige levensfasen. Ik kon een oude vrijster worden. Een oud besje. Misschien werd ik een lekker ding, een milf, of bleef ik 'kinderloos'. Wat er verder ook met mijn broers zou gebeuren, zij zouden altijd mannen blijven. En helemaal aan het eind van dat alles, *als ik geluk had*, zou ik het beklagenswaardigste wezen op aarde worden, een oude vrouw, waarvan ik toen al wist dat iedereen erop neerkeek, kinderen incluis.

'(You Make Me Feel Like) A Natural Woman' – als ik vroeger naar dat liedje luisterde, vroeg ik me af hoe de tegenhanger daarvan zou klinken. Je kunt iemand

het gevoel geven dat hij een 'echte' man is – wat ongetwijfeld ook een soort van kooi is –, maar nooit een 'natuurlijke' man. Een man was een man was een man. Hij onderwierp de natuur aan zijn wil. Hij gaf zich daar niet aan over, behalve als hij doodging. Overgave aan de natuur, dat lag op mijn pad, maar ik wilde er niets van weten en dus weigerde ik ook maar een beetje rekening te houden met mijn menstruatiecyclus en als ik op maandag moest huilen, gaf ik er de voorkeur aan pas op dinsdag te ontdekken wat de (veronderstelde) oorzaak was. Jawel, veel liever dat dan me netjes instellen op een deprimerende maandag en dat als nu eenmaal onvermijdelijk beschouwen. Mijn stemmingswisselingen gingen alleen mij aan. De natuur had er niets mee te maken. Ik weigerde te erkennen dat ik ook maar in enig opzicht een cyclisch, maandelijks herhaald patroon volgde. Als ik ooit kinderen zou krijgen, dan besloot ik zelf wel op welke termijn, onafhankelijk van de belletjes die rinkelden op al die gevreesde klokken waar vrouwenbladen over schreven. Van 'broedse' verlangens wilde ik niets weten: ik was geen kip. En als een of andere brutale freudiaan mij als twintiger had durven voorleggen dat mijn appartement – vol aaibare kussens, aaibare tapijten en aaibare matrassen, aaibare dekentjes en aaibare voetenbankjes – ook maar iets te maken had met een gesubli-

meerd verlangen naar een fysieke metgezel, of dat ik onbewust mijn nest met veren had bekleed, vooruitlopend op nieuw leven, nou, dan zou ik die vrijpostige freudiaan de deur hebben gewezen. Ik was een vrouw, maar niet *zo'n* type vrouw. Tegenwoordig zouden ze dat allemaal 'geïnternaliseerde misogynie' noemen, naar ik aanneem. Ik heb geen betere term. Maar de kern daarvan werd gevormd door een allesverterende obsessie om controle uit te oefenen, gebruikelijk onder mensen zoals ik (schrijvers).

Schrijven wordt doorgaans als 'creatief' bestempeld – een woord dat me nooit juist heeft geleken. Tulpen planten, dat is creatief. Bloembollen poten (stel ik me zo voor, ik heb dat nooit gedaan), daarmee draag je op kleine schaal bij aan het cyclische wonder van de creatie. Het deel van de universiteit waaraan ik lesgeef zou je 'de faculteit voor de beheersing van ervaringen' moeten noemen. Onthutsende, overweldigende ervaringen, bewust dan wel onbewust: ze overvallen ons allemaal. We proberen erop te reageren, ervan te leren, ons aan te passen; soms bieden we weerstand en we geven ons ook wel eens over aan de dingen waarvoor we ons gesteld zien. Maar schrijvers gaan verder: ze nemen die grotendeels ongevormde ontreddering en gieten die in een zelfbedachte vorm. Schrijven is niets dan weerstand bieden. Wat mooi en

soms zelfs nuttig kan zijn – op papier. Toch heb je er in mijn ervaring weinig aan in het echte leven. In de praktijk hebben overgave en weerstand geen van tevoren bepaalde vorm. Zelfs nog verwarrender voor een schrijver als ik is dat het oordeel dat op papier normaal gesproken aan die woorden verbonden is – vergave is negatief; weerstand positief –, in het echt niet heel standvastig blijkt. Soms is het goed om je over te geven aan de liefde en fout om weerstand te bieden aan genegenheid. Soms is het fout om je te verzetten tegen een ziekte en goed om je over te geven aan het onvermijdelijke. En vice versa. Elke roman die je leest (en dan hebben we het nog niet eens over de romans die je schrijft) doet je een opvatting aan de hand over hoe je jezelf het best bij verschillende gelegenheden kunt gedragen, en met genoeg leeservaring zul je in elk geval een breed repertoire aan mogelijke gedragslijnen tot je beschikking hebben. Al hebben ervaringen in de praktijk geen hoofdstuktitels, geen alinea-indelingen en geen elliptische zinnen die je een korte adempauze bieden… Ze blijven je overvallen.

Ik ben daar *nu meer dan ooit* van doordrongen, om een populaire narratieve vorm te gebruiken. De dag dat ik aangetrokken werd door die tulpen viel toevallig een paar dagen voor het begin van onze wereld-

wijde oefening in nederigheid, voor zowel mannen als vrouwen, maar in mijn eigen ondiepe poel van ervaringen fungeerden die suffe bloemen als minuscule voorbode van wat ik nu elk moment van elke dag ervaar: het ingewikkelde en ambivalente karakter van het begrip 'overgave'. Was het maar mogelijk die gevoelens eenvoudig te benoemen, zonder er een heel betoog of een dogma aan vast te knopen! *Dit* type vrouw en *dat* type vrouw – evenzovele zwemgordels die in het water worden geworpen om Heraclitus van een wisse dood te redden. Evenzovele vormen van fictie. Is het denkbaar om op papier net zo flexibel te zijn als in het echte leven – ongegeneerd van gedachten te veranderen en onszelf daarvoor te vergeven? Het lijkt of we daar maar geen manier voor kunnen vinden. Schrijven is eerder zwemmen in een zee van hypocrisie, van moment tot moment. We weten dat we in een waan verkeren, maar vreemd genoeg hebben we die waan nodig, al is het maar tijdelijk, om zelfs maar onze vorm te kunnen creëren, de vorm waarin we alles gieten waaraan we in werkelijkheid geen vorm kunnen geven. Dat is allemaal beter verwoord in een parabel van Kierkegaard: